Zarządzanie

Ewolucja rachunkowości w teorii i praktyce gospodarczej

pod redakcją

Ewy Śnieżek, Filipa Czechowskiego i Sylwii Doroby

Katarzyna Czajka, Marta Głowacka*

Dylematy etyczne we współczesnej rachunkowości

Wstęp

Etyki nie należy mylić z moralnością. Moralność to z formalnego punktu widzenia zbiór dyrektyw wyrażonych w formie zdań rozkazujących typu „NIE KRADNIJ”, których słuszności nie da się dowieść ani zaprzeczyć, gdyż zdania rozkazujące nie są zdaniami w sensie logicznym. Celem etyki jest dochodzenie do źródeł powstawania moralności, badanie efektów jakie moralność bądź jej brak wywiera na ludzi oraz szukanie podstawowych przesłanek filozoficznych, na podstawie których dałoby się w racjonalny sposób tworzyć zbiory nakazów moralnych.¹

Tworzenie etyki zawodowej jest bardziej potrzebne w przypadku zawodów, których wykonywanie łączy się z wartościami powszechnie uznawanymi za istotne, stąd etyka lekarska, księgowa, prawnicza itd. Artykuł na celu pokazanie jak Społeczna Odpowiedzialność Biznesu, zwana CSR, ogranicza zjawiska patologiczne w gospodarce wolnorynkowej oraz zapobiega ich skutkom.

Celem niniejszego referatu jest wskazanie istotnych wartości i dylematów, które reprezentowane są przez współczesną rachunkowość. Istnieje etyka, o której jesteśmy przekonani, że z uwagi na jej powszechność i jasność, jej definicja jest oczywista, jednak w praktyce nie potrafimy ich dowieść. Etyka jest to dział filozofii zajmujący się badaniem moralności i tworzeniem nowych systemów, zasad moralnych o charakterze powszechnie obowiązującym.²

* Studenci ze Studenckiego Koła Naukowego Rachunkowości SIGMA z Łodzi, Uniwersytet Łódzki, Wydział Zarządzania, Katedra Rachunkowości, 90-237 Łódź, ul. Jana Matejki 22/26.

¹ H.R. Frankfurt, *O wciskaniu kitu*, Wydawnictwo Czuły Barbarzyńca, Kraków 2008.

² E. W. Maruszewska, *Etyka we współczesnej rachunkowości a wiarygodność informacji w niej tworzonych*, Praca naukowa, Katowice 2014.

1. Kodeksy etyczne, wartości moralne oraz zagrożenia

W drodze starań zarządu, członków, komisji etyki, powstał kodeks etyki zawodowej w rachunkowości, który prezentuje naczelne zasady dla wszystkich tych, którzy pośrednio czy też bezpośrednio związani są z zawodem księgowego. Ów kodeks wskazuje na zasady, których przestrzeganie stanowi sine qua non aby praca, usługa, służba, którą wykonuje księgowy uznana była za dobrze wykonaną. Zasady wskazane w kodeksie:

- ✓ kompetencji zawodowych,
- ✓ wysokiej jakości pracy,
- ✓ niezależności zawodowej,
- ✓ odpowiedzialności za przygotowywane i prezentowane informacje z zakresu rachunkowości,
- ✓ właściwego postępowania w relacjach z osobami, jednostkami i instytucjami powiązanymi z nimi zawodowo,
- ✓ właściwego postępowania w przypadkach sporu i sprzeczności interesów,
- ✓ właściwego postępowania w szczególnych sytuacjach jednostki prowadzącej rachunkowość,
- ✓ zachowania tajemnicy zawodowej,
- ✓ właściwego oferowania usług z dziedziny rachunkowości.

Natomiast wartości moralne, których przestrzeganie jest fundamentem wykonywania zawodu księgowego to m.in.:

- ✓ uczciwość,
- ✓ rzetelność,
- ✓ obiektywizm
- ✓ szacunek,
- ✓ odpowiedzialność społeczna³.

Należy być wyczulonym na sytuacje mogące stanowić zagrożenie dla zachowania tych fundamentalnych zasad. Zidentyfikowane zagrożenia wymagają oceny i odpowiedniego działania w celu ich wyeliminowania lub zredukowania do akceptowalnego poziomu. Zagrożenia mogą wynikać z:

- ✓ czerpania korzyści własnych,
- ✓ autokontroli,
- ✓ promowania interesów klienta,

³ P. Żuław, *Kodeks zawodowej etyki w rachunkowości w procesie zarządzania polskimi przedsiębiorstwami*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2012, s. 121–130.

- ✓ nadmiernej zażyłości,
- ✓ zastraszenia (relacja władzy).

Pomimo wielu założeń, koncepcji naukowych trudno mówić o jednej uniwersalnej zasadzie, której reifikacja spowodowałaby odwrót od anomii społecznej i ponowne rozpatrzenie uniwersalnego systemu wartości. Wydaje się to być konsekwencją natury ludzkiej gdzie nad przepaścią wartości, człowiek podąża między skrajnościami jakimi są dobro – zło, sprawiedliwość – niesprawiedliwość itd.

Z drugiej zaś strony konstrukcja psychiczna człowieka, nad której istotą naukowcy pochylając się nie mogą osiągnąć konsensusu. Mamy dwa zasadnicze kierunki. Pierwszy to racjonalizm, zakładający że człowiek jest istotą racjonalną i dokonuje przemyślanych, często zdroworozsądkowych wyborów oraz drugi odwołujący się do emocjonalnej strony ludzkiej psychiki, w której porywy ducha rządzą rozumem. Do tych rozważań można „dołożyć” trzecią drogę–wszystkim nam znany egoizm.⁴

2. Rzetelność informacji oraz zachowania księgowego

Zawód księgowy wiąże się przede wszystkim z biegłą znajomością przepisów, jednakże stanowi on jeden z wielu czynników decydujących o profesjonalnym wykonywaniu tegoż zawodu. Księgowy jest zobligowany do rzetelnego przedstawienia sytuacji finansowej danej jednostki gospodarczej, a to wiąże się z ogromną presją towarzyszącą opieraniu się naciskom z zewnątrz. Zachowania nieetyczne nie służą rozwojowi i kompetencjom księgowego, dostarczają jedynie tymczasowych rozwiązań, które nie są pomocne w kreowaniu dalekosiężnego wizerunku przedsiębiorstwa na rynku.

Miarą kompetencji i rzetelności księgowego jest podejmowanie decyzji, których skutki rozumiane są w ujęciu znacznie szerszym niż prawne. Podejmowanie nieetycznych decyzji przez księgowego często wiąże się z brakiem wiedzy o istotności dostarczanych przez niego danych. Innym powodem działania w sposób nieetyczny jest presja wywierana przez przełożonych. Wiele przykładów z życia gospodarczego udowadnia, że organy zarządzające podmiotów gospodarczych, często sięgają po narzędzia finansowe celem ukrycia rzeczywiście wypracowanych wyników finansowych. Rachunkowość jest dziedziną, która umożliwia jednostce gospodarczej i zarządowi podniesienie rangi przedsiębiorstwa na rynku, na którym dzia-

⁴ E. W. Maruszewska, *Etyka we współczesnej rachunkowości...*

ła. Księgowy często staje się „obiektem” oczekiwań zarządu poprzez który firma jest w stanie poprawić wynik finansowy bądź unikać fiskusa⁵.

Działanie nieetyczne może wynikać również z tzw. konfliktu interesów, co jest określane jako zobowiązanie osoby do podwójnej lojalności. Charakteryzuje się ono tym iż, połączenie interesu podmiotu wobec którego ma zobowiązanie z interesem innego podmiotu, wobec którego także powinna być lojalna jest niewykonalne. Podejmowanie decyzji wymaga uzasadnienia przyjętego podejścia. Stanowi to kluczowy element decydujący o stopniu profesjonalizmu zawodowego.

Zadaniem księgowych jest dopilnować, by obrazowanie sytuacji finansowej jednostki gospodarczej było przedstawione w sposób wierny i rzetelny⁶. Dlatego też księgowy zobligowany jest to różnokierunkowego podejścia do problemów, nie ograniczając się tylko do kwestii prawnej i aktualnych potrzeb zarządu.

3. Klasyfikacja dylematów etycznych współczesnej rachunkowości

Wybory dokonywane w rachunkowości kształtują wynik finansowy oraz inne elementy raportów finansowych, co powoduje, że ustalenia i zmiany, dokonywane w ramach polityki rachunkowości nie są etycznie obojętne. Wszystko ma swoje konsekwencje etyczne. Obszar dylematów etycznych, które może napotkać osoba wykonująca usługi rachunkowości, może być tak szeroki, jak szeroki jest zakres przedmiotowy rachunkowości. Mogą dotyczyć one organizacji ewidencji w księgach rachunkowych, które skutkować będzie brakiem kontroli pewnych obszarów zagadnień wyceny zasobów czy prezentacji czy terminowego ujawniania informacji ekonomicznych, Klasyfikację opartą na kryterium zakresu rachunkowości przedstawiono w Tabeli 1.

⁵ K. Kietliński., W.M. Reycz, T. Oleksyn, *Etyka w biznesie i zarządzaniu*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005, s. 117–120.

⁶ P. Wójtowicz, *Wiarygodność sprawozdań finansowych wobec aktywnego kształtowania wyniku finansowego*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Karków 2010, s. 43.

Tabela 1. Klasyfikacja dylematów etycznych oparta na zakresie rachunkowości określonym art.4 ust. 3 ustawy o rachunkowości

Zakres	Przykłady dylematów etycznych
Dylematy dotyczące polityki rachunkowości	Nieprecyzyjne określanie zasad rachunkowości stosowanych dla ujęcia operacji gospodarczych, co do których jednostka nie chce, aby interesariusze mieli na ten temat informacje, np.: pomijanie informacji o zmianie zasad rachunkowości
Prowadzenie ksiąg rachunkowych	Celowa organizacja ksiąg w sposób umożliwiający ukrycie istotnych operacji gospodarczych zachodzących w jednostce, np. ukrywanie rzeczywistej treści ekonomicznej skomplikowanych operacji
Wycena aktywów i pasywów	Wykorzystywanie elastycznych rozwiązań rachunkowości do manipulowania informacjami np. celowe stosowanie wyceny towarów w cenie zakupu zamiast nabycia
Gromadzenie i przechowywanie dowodów księgowych	Świadome niszczenie "niewygodnych" dowodów księgowych lub ich fałszowanie
Inwentaryzacja rzeczywistego stanu aktywów i pasywów	Niewłaściwie przeprowadzona inwentaryzacja, w wyniku której możliwe jest ukrycie błędów w zapisach i braków majątkowych
Sporządzanie sprawozdań finansowych	Nieprecyzyjne ujęcie lub celowe pomijanie bądź opóźnianie ujawnienia informacji ekonomicznych
Badanie i ogłaszanie sprawozdań finansowych	Świadome wprowadzanie biegłego rewidenta w błąd, korzystanie z usług biegłego, który nie jest niezależny; niekompletne informacje.

Źródło: opracowanie własne.

Wymienione przykłady dylematów etycznych wskazują, że każdy zakres rachunkowości określony w art. 4 ust. 3 ustawy o rachunkowości narażony jest na wystąpienie dylematu etycznego. Prawidłowe funkcjonowanie każdego z wymienionych zakresów rachunkowości uwarunkowane jest etycznym uprawnieniem rachunkowości. Rachunkowość wymaga świadomości, że dokonywane wybory wpływają na wiarygodność informacji ekonomicznych przez nią prezentowanych.

Współcześnie zwraca się coraz większą uwagę na społeczny aspekt rachunkowości, która poza danymi finansowymi dostarcza również informacji niefinansowych w ramach koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu.

4. Etyka zawodowa w rachunkowości a rozwój idei społecznej odpowiedzialności biznesu

Przedsiębiorstwa, będąc częścią systemu społecznego wywierają różnego rodzaju wpływ na otoczenie. Każda organizacja „wchodzi w złożone relacje z innymi ludźmi, grupami i organizacjami oraz instytucjami będącymi częścią społeczeństwa”⁷. Koncepcja działania jednostki na rzecz dobra społecznego jest nazywana Społeczną Odpowiedzialnością Biznesu (Corporate Social Responsibility – CSR). Rozważania społeczno-etyczne dotyczące analizy zdarzeń gospodarczych mają swoje początki już w starożytności i średniowieczu, jednak dopiero XX wiek zintensyfikował ich rozwój, w konsekwencji prowadząc do powstania etyki biznesu jako samodzielnej dziedziny badawczej. Idea ta nabiera „szczególnego znaczenia w czasach dużej konkurencji na rynku i wzrostu wymagań klientów”⁸. Działania z zakresu CSR są wielowymiarowe i mogą przybierać różnorodne formy. Przykładami działań odpowiedzialnych społecznie są: współpraca z interesariuszami, działania na rzecz społeczności lokalnej, ochrony środowiska, poprawa relacji z pracownikami czy wdrażanie standardów etycznych.

Idea społecznej odpowiedzialności zakłada, że sukces przedsiębiorstwa oparty jest „na jego długofalowym, zrównoważonym rozwoju, wynikającym z uwzględnienia w swojej działalności trzech wymiarów: ekonomicznego, ekologicznego i społecznego”⁹. Według A.B. Carrola, można wyróżnić cztery obszary odpowiedzialności: ekonomiczną i prawną (określane jako wymagane), etyczną (jako oczekiwana) oraz filantropijną (jako pożą-

⁷ J. Adamczyk, *Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw Teoria i praktyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009.

⁸ T. Martyniuk, W. Jasińska, *Etyka w rachunkowości w kontekście odpowiedzialnego społecznie biznesu*, [w:] H. Lelusza, R. Burchart (red.), *Współczesne problemy rachunkowości w teorii i praktyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2014, s. 200.

⁹ U. Janeczek, Z. Janeczek, *Koncepcja społecznej odpowiedzialności a proces internacjonalizacji i globalizacji*, [w:] M. Kapias (red.), *Społeczna odpowiedzialność w przestrzeni publicznej Strategie i społeczne znaczenie*, ŚLĄSK, Katowice, 2014, s. 166.

dana)¹⁰. Przedmiotem odpowiedzialności ekonomicznej jest przede wszystkim maksymalizacja przychodów przy równoczesnej minimalizacji kosztów. Odpowiedzialność prawna realizowana jest zarówno poprzez przestrzeganie prawa w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej, jak i poprzez ochronę środowiska, konsumenta, praw pracowników oraz przestrzegania zobowiązań biznesowych. Do działań związanych z odpowiedzialnością etyczną należy: przestrzeganie norm etycznych, unikanie niewłaściwych zachowań, ujawnianie złych praktyk czy wdrażanie programów etycznych. Odpowiedzialność filantropijna obejmuje działalność charytatywną, mecenat nauki, kultury, sportu czy programy na rzecz społeczności lokalnej.

We współczesnej rzeczywistości gospodarczej, podstawą funkcjonowania przedsiębiorstwa jest budowanie relacji z interesariuszami. Zdaniem E.W. Maruszewskiej „współczesna globalna gospodarka wraz ze świadomymi społeczeństwami zmusza przedsiębiorstwa do poszerzania zakresu informacji w ramach raportowania finansowego przygotowywanego dla interesariuszy”¹¹. Dynamika gospodarcza stawia przed osobami zajmującymi się rachunkowością nowe wyzwania. Współczesna rachunkowość nie tylko przekazuje informacje o ekonomiczności i efektywności działań przedsiębiorstwa, ale także akcentuje ich wymiar etyczny i społeczny.

Z punktu widzenia odpowiedzialności społecznej, fundamentalną rolę w rachunkowości odgrywa zasada *true and fair view*. „Obiektywizm i wierne przedstawienie rzeczywistości uznaje się za konieczne atrybuty wiarygodnego, odpowiedzialnego społecznie systemu rachunkowości, który poprzez sporządzane raporty roczne ujawnia informacje o sytuacji majątkowej, finansowej i dochodowej przedsiębiorstwa”¹². Zasada wiernego i rzetelnego zapisu wytycza właściwe kierunki rozwoju uregulowań w zakresie rachunkowości oraz determinuje właściwe zachowanie osób zajmujących się przygotowaniem informacji o przedsiębiorstwie. Zasada *true and fair view* zakłada, że sporządzając sprawozdanie finansowe należy kierować się zasadami moralnymi i etycznymi, dlatego stanowi fundament dla rozwoju etyki biznesu.

¹⁰ Por. J. Adamczyk, *Spółeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw...* .

¹¹ E. W. Maruszewska, *Etyka we współczesnej rachunkowości...* .

¹² T. Martyniuk, W. Jasińska, *Etyka w rachunkowości w kontekście odpowiedzialnego społecznie biznesu*, [w:] H. Lelusza, R. Burchart (red.), *Współczesne problemy rachunkowości w teorii i praktyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2014, s. 192.

Zakończenie

Odpowiadając na pytanie jakie wartości są najważniejsze w etyce zawodu księgowego, należy zastanowić się nad naszym postrzeganiem problemu etyki i na podstawie własnej wiedzy, doświadczenia wyciągnąć odpowiednie wnioski. Wybór moralności to również wybór procesu decyzyjnego, pewnego modelu, schematu postępowania. Przyjmując stanowisko racjonalizmu etycznego możemy do naszych rozważań przyjąć metody matematyczne czy statystyczne jednak zdecydowanie częściej wystarczy zdrowy rozsądek. Dylemat etyczny, niezależnie od charakteru wykonywanej pracy czy zawodu to sytuacja, w której stajemy przed wyborem. W rachunkowości dylematy etyczne dotyczą przede wszystkim wiarygodności przekazywanych informacji o przedsiębiorstwie. Ujawnianie informacji o działalności organizacji wiąże się z zaufaniem, którego rola jest obecnie silnie akcentowana. W świetle ewolucji rachunkowości i coraz mocniejszych związków tej dziedziny z naukami społecznymi, etyka staje się rzeczą coraz bardziej docenianą przez interesariuszy przedsiębiorstwa.

Bibliografia

- Adamczyk J., *Spółeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw Teoria i praktyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009.
- Frankfurt H.R., *O wciskaniu kitu*, Wydawnictwo Czuły Barbarzyńca 2008.
- Janeczek U., Janeczek Z., *Koncepcja społecznej odpowiedzialności a proces internacjonalizacji i globalizacji*, [w:] M. Kapias (red.), *Spółeczna odpowiedzialność w przestrzeni publicznej Strategie i społeczne znaczenie*, ŚLĄSK, Katowice, 2014.
- Kietliński K., Reycz W.M., Oleksyn T., *Etyka w biznesie i zarządzaniu*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005.
- Martyniuk T., Jasińska W., *Etyka w rachunkowości w kontekście odpowiedzialnego społecznego biznesu*, [w:] H. Lelusza, R. Burchart (red.), *Współczesne problemy rachunkowości w teorii i praktyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2014.
- Maruszewska E. W., *Etyka we współczesnej rachunkowości a wiarygodność informacji w niej tworzonych*, Praca naukowa, Katowice 2014.
- Wójtowicz P., *Wiarygodność sprawozdań finansowych wobec aktywnego kształtowania wyniku finansowego*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2010.
- Żuław P., *Kodeks zawodowej etyki w rachunkowości w procesie zarządzania polskimi przedsiębiorstwami*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2012.

Sprawozdawczość finansowa podlega w ostatnich latach nieustającej krytyce. Uważa się, że nie jest ona w stanie sprostać rosnącym potrzebom i wymaganiom inwestorów, którzy nie zadowolają się już suchą informacją z raportów finansowych. Decyzje o lokowaniu kapitału wymagają obecnie danych o charakterze finansowym i niefinansowym, dobrowolnych ujawnień informacji niewymaganych prawem, o znacząco rozszerzonym zakresie, pozwalających na przewidywanie sytuacji finansowej i wyników jednostki w przyszłości. W erze społeczeństwa informacyjnego raport finansowy jednostki gospodarczej stopniowo ewoluje w kierunku raportowania biznesowego. Inwestorzy potrzebują danych o znacznie większej przejrzystości, zrozumiałych i często wspomaganych informacjami opisowymi.

Prezentowana publikacja stanowi głos w dyskusji nad ewolucyjnym charakterem, kształtem, kierunkami rozwoju oraz perspektywami współczesnej rachunkowości.

Książka dostępna również
jako e-book

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

ISBN 978-83-8088-119-8

9 788380 881198